

פרק ראשון

יעודו של השבת. אבלות, צומות, מאכלים והלבשה בשבת.

השבת ועבודת כוכבים ומזלות — אומר הרמב"ם בסוף הלכות שבת — כל אחת משתיהן שקולה כנגד כל שאר מצוות התורה. דברים אלה של הרמב"ם — שמקורם בתלמוד — משמשים בסיס עיוני לעובדות ומעשים, שאנו עדים להם בכל דור ודור והם: חלול שבת מביא, חס ושלום, לידי הריסת היהדות הנאמנה. עבודה זרה, הוי אומר: כפירה במציאות ה'; חלול שבת — כפירה בבריאת העולם על ידי ה'. מציאות ה' והידוש העולם הם עקרי האמונה ויסודות היהדות. עקרים אלה אינם ניתנים להוכחה. רק מי שאינו יכול להאמין בהם — זקוק להוכחות וראיות, אולם עצם הרעיון האלוקי חורג ממסגרת השכל האנושי ומבין כל הנביאים זכה משה רע"ה לבדו לנבואה באספקלריה המאירה.

שאר בני האדם — פרט למשה רבנו — אינם מכירים את האלוקות אלא על ידי פעולותיה בבריאה לטובת ברואיה. מי שכוּפֵר בבריאת העולם על ידי ה' — דומה, אפוא, לעובד עבודה זרה: שהרי הכפירה בבריאת העולם מכחישה את הידוע היחידי שניתן לנו מאת ה'.

רצון ה' הוא שאנו נכיר ונודה באמת יסודית זו על ידי שמירת שבת.

„ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" — נאמר בתורה (שמות ל"א, י"ז). לפיכך, כל מי שאינו מודה בשבת, הרי הוא עוקר את האות שקבע ה'. אולם מי האיש — המאמין בה' באמת, שירחיב לעשות מעשה פשע שכזה!?

במה זכתה שבת דוקא שתשמש אות לבריאת העולם? בשעה שאדם מישאל עובד, לפי האמור בתורה, בכל ששת ימי המעשה וממלא את תפקידו כבן נאמן למשפחה האנושית, אולם עם התקדש ליל שבת, הוא מושך את ידיו מכל מלאכה, ובעד כל

מנוחה נכונה

י

הון שבעולם לא יוסיף לעסוק במלאכת חול, ונח לו במשך כל היום עד מוצאי שבת, ותיכף עם יום החול הראשון הוא חוזר לעבודתו הרגילה מתוך חרות יצירה, והרי הוא מוכיח בזה, שכבודו ואהבתו לשבת אינה תלויה בשום דבר, ואינה נובעת מתוך עצלות או בקשת מרגוע לגוף — בזה הוא מכריז ומודיע, שלא בכח שכלו ולא בעוצם ידו השתלט האדם על אוצרות העולם, אלא שכל הכשרונות באו לו כפקדון מידי הבורא להשתמש בהם כפי רצונו יתברך.

אילו היו הכשרונות שהאדם מצטיין בהם ושעליהם מבוסס שלטונו על החי והדומם, אילו היו קנינו הוא ולא ניתנו לו כמתנה מאת הבורא — איזה כח בעולם היה רשאי לקפח אותו מלמלאות זכות יסודית זו, זכות העבודה ולהפריעו מלהשתמש בה? כלום אין זה נוגד את הטבע, להפסיק עבודה מענינת ומושכת ליום שלם? האין בזה משום בזבוז ערכי משק יקרים, בשעה שבן אדם מפחית בחלק השביעי את כח עבודתו ללא סבה והכרח? רק מפני שהיהודי מביט על כשרונותיו לעבודה, האצורים בתוכו, כעל מתנת ה' ופקדונו, — משום כך מפסיק כל יהודי נאמן לתורה את עבודתו בערב שבת ללא שהיה ודחיה ובשמחה הוא משליך מידיו את כלי העבודה מכשירי כחו, כמצות ה' ואינו מחזירם לידו עד מוצאי שבת. כך מכיר ומודה כל יהודי שומר שבת, מדי שבת בשבתו, בבריאת העולם ובנצחיות הבורא.

אותה תכונה שיש לה לשבת, כמבשרת רעיון האלקות בכריאה, קובעת לאמתו של דבר, את אפיה ומהותה של השבת והיא משמשת, כפי שנראה להלן, יסוד למושג של המלאכה ושממנה השתלשל מושג המלאכות האסורות בשבת וכל מה שנסתעף ממנו. וגם זאת: השבת באה להזכיר את יציאת מצרים, ככתוב בדברה החמישית שבעשרת הדברות: „וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלקיך משם ביד חזקה וזרוע נטויה על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת” (דברים ה' ט"ו). כן אנו מזכירים „יציאת מצרים” בקדוש היום, כמו שאנו נוהגים להזכירה בחגים ומועדים. אמנם יש ואף עבד יזכה לפרקים ליום מנוחה, הניתן לו מאת אדוניו אם מאהבת הבריות או מתוך אהבת עצמו, כלומר מדאגה לרכושו. אולם, אף פעם אין בידי העבד להפסיק את עבודתו מתוך החלטתו הוא ומתוך חרות רצונו. ואף לוא היה העבד

עושה כך, גם אז היה נשאר עבד משועבד תוך מנוחתו, משום שחסרה לו אותה חרות פנימית, חרות הנפש, המאפשרת לטעום את עונג השבת של נפש זך ונאצל — דבר המשמש סמן למנוחת־שבת אמיתית תוך הרגשת „נשמה יתירה“, כלומר הגברת רגשות נאצלים והעלאת חיי הנשמה.

אם אנו, יצירי עפר ואפר, שואפים להגיע לאותה מדרגה נעלה, הרי אין לנו דרך אחרת להשגת מטרה נשגבה זו, מאשר תלמוד תורה. התורה „עץ חיים היא למחזיקים בה“, ורק היא מדריכה אותנו לחיי־טעם וערך, שהם ראויים לשמם. רק מי שכל השקפותיו חדורות רוח התורה ודרך הערכותה, רק מי שזקק את סיגי יצרו בכור התורה, רק מי שטהר את חושי ומחשבתו במעיונות התורה — רק הוא ראוי להכתר בתואר הכבוד, „יהודי“ ולהיות לעם סגולה. אולם, כיצד אפשר להיות חיי תורה בלי ידיעת התורה? רק מעטים מוצאים להם בימות החול פנאי ורצון לרכישת ידיעות בתורה ולטפחן. אולם רוב בני האדם, המתפרנסים בדוחק, מסתפקים בכל יום, בשעה קלה של תלמוד תורה; ואין צריך לומר שרבים הם שאינם מקריבין אפילו קרבן צנוע זה על מזבח התורה. אנשים אלה חייבים להקדיש את יום השבת לתלמוד התורה ולהתעמק בה, לתלמוד על מנת לעשות, לשמור ולקיים.

השבת משחררת את יד העובד הכבולה ביצירת ערכים חמריים; השבת קוראת דרור לרוח האדם מהמתחנות של ששת ימי המעשה, מתיחות הדוחפת אותו לרכישת קנינים, להעפלה, לספוק תאות הכבוד ולדברים כיוצא בהם; השבת מזככת את הנפש מסיגי היצר ומרגשות שפלים שבהם היא נתונה בימות החול — וכך היא מכשירה את האדם מכל הבחינות, שיהיה מסוגל לעסוק בתורה „המשמחת לב ועינים מאירה“ (תפלה לשמחת תורה). השבת היא, איפוא, סמל החרות וזכר ליציאת מצרים, ואף בזה עוד לא מיצינו את כל הסגולות הטובות הגנוזות בשבת קדש.

השבת מעודדת את הרוח ומחסנת את הגוף ומחדשת את כח היצירה. היא מאחדת את בני המשפחה, הטרודים בימות החול, ומשרה, איפוא, שלום בית במשפחה היהודית. שבת היא אותו היום המרחיק את דאגת הקיום ומלחמתו — וככה מבצבצים ועולים בלב כל אדם מישראל רגשות של השתתפות בחיי הזולת, רגשות

מנוחה נכונה

יב

אנושיים ואהבת הבריות. בשבת מרגיש היהודי את עצמו כחבר לכלל ישראל. השבת, המצוה לנו על שביתת עבד ושפחה ואף על שביתת הבהמה, מחנכת אותנו לצדק ויושר חברותי.
דברים כאלו וכאלו נותנת לנו השבת. איה הנואם שיוכל לבטא כל עושר ההוד והתפארת הכלולה בשבת? איפה עט הסופר שיביע את הרגשות העדינים הפועמים בנו עם בואה של חמדה גנוזה זו, ששבת שמה?

וכך נעשתה השבת לנקודת המוצא והמטרה הסופית של חייה היהודים. בתוגה הרישית, בנגוני עצב של הסעודה השלישית, נפרדת נשמת השבת, "הנשמה היתרה", מן היהודי עם דמדומי בין השמשות. אבל לפני עיניו מבצבצת כבר ועולה השבת הבאה. בימות החול האפורים מקמץ היהודי בהוצאות כדי לכבד את השבת במלבושים נאים ומאכלים ערבים. חדור געגועים מחכה כל אדם מישראל בששת ימי המעשה, למלאכי שבת, מלאכי השלום. שבת היא יום עונג ושמחה, לפיכך אין להפריע את שמחת השבת במחשבות נוגות ובהרהורים עצובים. (א) לכן עם כניסת השבת, מפסיק האבל את אבלותו ואינו נוהג דיני אבלות פרט לדברים שבצנעא, (כמו תלמוד תורה ועוד דברים ידועים). אסור לו לעלות לתורה בשבת, אבל מותר לו לפתוח את ארון הקודש, להוציא ולהכניס את ספר התורה, לא ישב עוד על ספסל נמוך כבחול אלא על כסאות גבוהים כרגיל. אף האונן, ישמרנו ה', הוא מי שמת עליו קרוב באותו יום — מחויב להבליג על צערו (ב) ולקיים בשבת כל אותן המצוות, האסורות על אונן ביום חול. ולא זה בלבד, אלא אף באבל של כלל ישראל, הוא בזמן של בין המצרים (משבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב)

מנוחה שלמה

(א) לכן עם כניסת השבת, ודוקא עם כניסת השבת ולא כאשר נתקבל אצל המון עם לבטל את האבילות בערב שבת מבעוד היום גדול, וראוי להזהיר עליו.
(ב) ולקיים בשבת, אולם אם בשבת אה"צ הוא מתחיל להתעסק בענייני הקבורה (בדברים המותרים בשבת) חלים אז עליו דיני אנינות מאותה שעה.

יג מנוחה נכונה

ותשעה באב בכלל זה (ג) אף בימים אלה אין דיני אבלות נוהגים בשבת. ב"שבת חזון" אפילו כשחלה בתשעה באב, מותר ומצוה היא לאכול בשר ולשתות יין. בימי בין המצרים נכון להמנע מלברך ברכת שהחיינו על פירות חדשים, אבל בשבתות החלות בימים אלה מותר לברך ברכת שהחיינו. (ד) (אולם, לפי מנהג אשכנז, אין מברכים "שהחיינו" בשבת חזון). אין לנחם אבלים בשבת כדרך שמנחמים אותם בחול, שהשבת בעצמה מנחמת ומרמזת לתקופה של "בלע המות לנצח" * אלא אומרים להם, שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא. אולם מן הראוי לבקר חולים בשבת ולעודד את רוחם בברכה: "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא (ה) ושבתו בשלום".

"דרכיה דרכי נועם" — דרך התורה היא הדרך הממוצעת, דרך המזיגה וההרמוניה. אין מענינה של שבת להגביר ולטפח רק את כחות הרוח והנשמה; אלא מענינה גם לחזק את הגוף ולחסנו. משום כך אסרה עלינו התורה לצום בשבת, (ו) פרט ליום הכפורים שחל בשבת ואילו שאר הצומות נדחים מפני שבת: או שדוחים את התענית ליום ראשון הבא, כמו שבעה עשר בתמוז, תשעה באב וצום גדליה, או שמקדימים את הצום ליום החמישי שלפניה, כמו תענית אסתר ותענית בכורות בערב פסח, כשחל ערב פסח בשבת. ולמה מקדימים את הצום ליום ה' ? משום שגם בערב שבת אין להחליש את הגוף בצומות באשר יום זה משמש יום הכנה לשבת. זולתי כשחל צום עשרה בטבת ביום הששי, מתענים בו מפני שבו ביום התחיל השבר הגדול של בת עמנו, בו ביום סמך מלך בבל לירושלים והביאה במצור ובמצוק

מנוחה שלמה

(ג) אף בימים אלה וכו'. בדרך כלל, אך יש כמה פרטים שנוהגים אף בשבת כמו ללבוש בגדים חדשים מר"ח אב.

(ד) אולם לפי מנהג אשכנז וכו'. דברי המחבר ז"ל אמורים כנראה לאשכנזי ממש (המכונה גרמניא).

(ה) ושבתו בשלום. ולדעת הרמ"א אומרים רק עד ורפואה קרובה לבוא.

(ו) פרט ליום הכפורים שחל בשבת. או תענית חלום על

איזה חלומות המפורטים בשו"ע. ואף בזה יש למנוע בזה"ז.

מנוחה נכונה

יד

לפני החורבן. בכורים מתענים ביום הששי אם חל בו ערב פסח, כן מותר להתענות ביום הששי כשהוא יום זכרון לנפטר מפני (ז) שהם תענית יחיד (*ותענית יחיד אין משלימים אותה, כלומר אוכלים אחרי קבלת השבת לפני התחלת הלילה, ואילו צום עשרה-בטבת צריך להשלים).

מצוה להרבות בשבת במאכלי בשר ודגים ושאר מטעמים. בכל ימות השבוע מסתפק יהודי במועט ואוכל רק לקיים את נפשו ואילו בשבת מצוה להתענג על מאכלים ומעדנים. ביום הששי מכינים מאכלים ערבים לכבוד שבת, ככתוב (שמות, ט"ז, ה'): „והיה ביום הששי והכינו את אשר יביא". וכי מי לא שמע את הספור היפה על „יוסף מוקיר שבת", שלמרות עניו הרב היה קונה לכבוד שבת דגים כאחד העשירים, והוא בא על שכרו: פעם מצא במעי הדג אבן יקרה והיה לעשיר גדול.

כבר במדבר ברך ה' את יום השבת בלחם משנה של מן שירד בכל יום ששי. מכאן המצוה לאכול בשבת סעודה נוספת, סעודה שלישית, (עי' שבת קי"ז), (ח) ומן הרצוי לאכלה אחרי

מנוחה שלמה

(ז) שהם תענית יחיד. ואנשי מעשה מתענים כל יום ו' כדי להכנס לסעודת שבת בתיאבון. (ח) ומן הרצוי לאכלה אחרי תפלת מנוחה, ועל כל פנים צריך לאכלה מזמן מנחה גדולה והלאה, ולפני זה לא יצא. וכאן מקום להעיר על הנהוג אצל הרבה בני"א לאכול בשבת בבקר ארוחת בקר חלבית רגילה וזה נחשב לסעודה שניה. ובצהרי היום אחר זמן מנחה גדולה אוכלים ארוחת צהרים עם בשר וכדומה בתור סעודה שלישית. ואם כי יוצאים בזה ידי חובתם, מכל מקום לא יפה הם עושים כי על ידי זה הם מחשיבים את הסעודה השלישית יותר מהסעודה השניה. וכמו שכבוד יום קודם לכבוד לילה כמו כן כבוד סעודה שניה, שאי אפשר לעשותה בלא פת, קודם לכבוד סעודה שלישית שלכמה דיעות אפשר לעשותה אף בלא פת. ואף שבאשכנז נהגו כך (לפי השמועה) בזמן האחרון, לא היה זה מנהג אשכנז הקדמון, ובספרן של קדמוני תקיפי אשכנז, בהרוקח בס' ג'ד והמהר"ל בהל' שבת, מוכח להדיא שאכלו התבשילים הטמונים,

תפלת מנחה, ומכאן גם המצוה לבצוע בכל סעודה וסעודה של שלש הסעודות בשבת על לחם משנה, כלומר, על שתי חלות שלמות. בעל הבית אחוז שתיהן בידו, בוצע את התחתונה (ט) ומחלק פרוסות חלה גם לבני ביתו. יש במנהגים אלה משום מוסר נאה; מחד גיסא מביאה אותנו התורה על ידי הלכות מאכלות אסורים ודיני טומאה וטהרה לידי פרישות מתענוגי עולם הזה ולידי הכנעת היצר; ומאידך גיסא מרוממת התורה את תענוגות החיים בזה שהיא מקשרת אותם למצוה המשובחת שבתורה, למצות שבת.

וכשם שאנו מוקירים את השבת במאכל ומשתה, כך יש לכבדה בכסות נקיה ומלבושים מהודרים, בכדי שנביע גם בחיצוניותנו את תפארת היום וקדושתו. ביום הששי מסתפרים ונוטלים את הצפרניים לכבוד השבת; רוחצים כל הגוף, לפחות את הפנים, הידים והרגלים, (י) במים חמים, תוך טפול מיוחד. אחרי

מנוחה שלמה

בסעודת שחרית דוקא. וכ"ה ביוסף אומץ סי' תרמ"א. ע"כ צריך ליוהר לאכל הסעודה הגדולה בתור סעודת שחרית ואחרי הצהרים סעודה שלישית.

(ט) ומחלק פרוסות חלה גם לבני ביתו. ומצות לחם משנה מתקיימת ע"י ברכת המוציא על שתי חלות שלימות ולכן אם כל אחד מהמסובין מברך בנפרד על הפרוסה שהוא מקבל מבעל הבית הרי לא קיים מצות לחם משנה. על כן החובה שכל המסובין ישמעו ברכת המוציא מבעל הבית שיכוין להוציאם והם יכוונו לצאת ויאכלו אח"כ בלי ברכה וזה נחשב להם ע"י הדין של שומע כעונה כאילו הם בעצמם בירכו ברכת המוציא על לחם משנה. ויש להזהר ולהזהיר ע"ז כי הרבה טועים בזה לברך בעצמם. (ויש נוהגין שכ"א מהמסובין מברך על החלה בעודה שלמה ואח"כ חותך הבוצע לפרוסות).

(י) במים חמים, כי זוהי מצוה מדברי סופרים. ובזמנינו טועים רבים, לחשוב שעיקר המצוה היא הטבילה במקוה ועל כן בימי הקיץ שטובלים בים הם חושבים שכבר יצאו ידי חובתם, אבל באמת בטלו מצות רחיצה בחמין, על כן החובה גם בימי הקיץ לרהוץ עכ"פ פניהם ידיהם ורגליהם בחמין.

מנוחה נכונה

טז

כן לובשים לבנים נקיים ואת הבגדים המיוחדים לשבת. (יא)
(אך בשבת חזון נוהגים שאין לובשים בגדי שבת או רק מקצתם).
מי שקנה בגד חדש ילבשנו בפעם הראשונה בשבת. ויחנך כל אב
את ילדיו, כבר משחר נעוריהם, להתנהג כך, באופן שיתרגלו
לראות את השבת כעומדת במרכז החיים.

מנוחה שלמה

(יא) אך בשבת חזון אין לובשים בגדי שבת, מנהג אר"י
ללבוש בשבת חזון אפי' חל בט"ב כל בגדי שבת.

פ ר ק ש נ י

דיני ערב שבת, תפלות השבת ושלוש הסעודות.

„הדבק לשחזור (לשר) וישתחוו לך” — אומר פתגם תלמודי עתיק. פתגם זה מביע יפה את היחס שבין יום ששי ליום שבת. ערב השבת נטל קב אחד של עשרת הקבים מקדושת השבת והודה; אף יום הששי מואר באור הזהר של שבת קדש. כבר ראינו למעלה, שאין מקדימים שום תענית מיום שבת ליום ששי. משעת הצהרים ומעלה אין נושאים הספד. מאותה שעה יש להפסיק, במדת האפשר, כל מלאכה ומשא ומתן. אין להרבות בסעודה (במאכלים) ביום הששי¹ ולא לצאת לנסיעה רחוקה. מי צריך להפליג בים — יפליג, במדת האפשר, לכל המאוחר (יב) ביום השלישי של השבוע. ובשעת הדחק (כגון לדבר מצוה) מותר להפליג אף בשאר ימות השבוע, ואפילו ביום הששי. ואם האניה יוצאת פעם אחת לשבוע, ביום השבת — מן החובה לעלות על האניה עוד בערב שבת ולשבות שם כל השבת².)

„והיה ביום הששי הכינו את אשר יביאו” — יום הששי הוא, איפוא, יום הכנה לשבת. ומצוה זו באדם יותר מבשלוחו. לכן על כל אדם מישראל ואפילו מי שיש לו כמה משרתים (יג) להכין בעצמו דבר מה לסעודות שבת. כמו שמצינו בגמרא שבת דף קי”ט: רב חסדא היה מחתך את הירק דק דק, רבה ורב יוסף

¹ * אתה"צ כב' מרן אבא זצ"ל לא היה נוטל ידיו לסעודה. (פ.ב.)

² * נוהגים לקדש את היום על האניה ואז מותר לרדת ממנה בכדי

לחזור בשבת.

מנוחה שלמה

(יב) ביום השלישי של השבוע. ויש מקילין גם ביום הרביעי.

(יג) להכין בעצמו דבר מה. ומצוה להכין תיכף בבקר ולחזור

ולהכין דבר-מה גם לפנות ערב.

מנוחה נכונה

יח

היו מבקעים עצים ור' זירא היה מדליק את האש וכו' לכבוד השבת.

מנהג ישראל לאפות חלות לכבוד שבת בבתיהם. ומצוה זו גוררת אחריה (יד) גם מצות הפרשת חלה. (נא לא לשכח לשים מצות „חלה“ לקופת עניי ארץ הקדושה)⁽³⁾. מצות הדלקת הנרות נתיחדה לחובת כבוד של עקרת הבית אולם גם על האיש מוטל לסייע במצוה זו על ידי תקון הנרות והיבהובם, כלומר שידליקם ויכבה אותם בכדי שיהיו נוחים אחרי כן להדלק על ידי האשה, ויזהר להניח על השלחן את החלות (טו) לפני שמדליקים את הנרות. שהשלחן לא ייעשה „בסיס לדבר אסור“ (עיון להלן בדיני מוקצה) ויהא אסור לטלטלו ביום השבת כולו. הקיצור: מצוה על כל אחד ואחד לחשוב בדעתו מה שביכלתו לעשות לשם כבוד שבת ולשם הסרת כל הדברים העלולים לבטל את עונג השבת. סמוך לליל שבת, לא מאוחר (טז) מבזמן שנקבע בלוח לכך, מדליקה האשה את הנרות; ואם אינה יכולה — ידליק האיש נרות השבת⁽⁴⁾ (יש להדליק, לכל הפחות שני נרות. אשה שהדליקה

(3) מנהגם הי' להפריש לפני הדלקת הנרות צדקה לעניי א"י.
(4) מי שאינו בביתו כמו סוכנים נוסעים וכן רווקים, כלומר בחורים או בחורות שאינם סמוכים על שלחן אחרים, חייבים אף הם להדליק נרות שבת בברכה.

מנוחה שלמה

(יד) גם מצות הפרשת חלה. אבל צריך להזהר שלא לברך אם אין בה כשיעור.
(טו) לפני שמדליקים את הנרות. ובאר"י יש שאין מדליקים את הנרות על השלחן אלא על הארון וכדומה ואז אין צורך לשים מקדם את החלות על השלחן.
(טז) מבזמן שנקבע בלוח לכך. בירושלים נקבע המנהג מאז להדליק 40 רגע לפני שקיעת החמה ובת"א וכן בחיפה ובשאר ישובי הארץ בערך מעט יותר מ-20 רגע לפני השקיעה אבל בעצם זמן השקיעה יש הפרשים בין ערי הארץ רגעים ספורים ומעט מועיר. וראוי מאד למדקדק במעשיו גם בשאר ערי הארץ שלא לאחר זמן ההדלקה מחצי שעה לפני שקיעת החמה.

יט

מנוחה נכונה

פעם שני נרות או יותר — אין לה רשות להפחית מאותו המספר). ראוי לברך את הברכה: „להדליק נר של שבת“ (יז) אחר ההדלקה, כי עם ברכת הנרות מקבלת האשה על עצמה את השבת ואסור לעשות אחרי כן איזו מלאכה שהיא, אם לא התכונה בפרוש שאינה מקבלת על עצמה את השבת עם (יח) הדלקת הנרות. אשה ששכחה פעם להדליק נרות שבת מן הראוי הוא שתדליק מכאן ולהבא את (יט) המספר הכפול של הנרות, ממה שהיתה רגילה מקודם, או שתוסיף לכל הפחות נר אחד בכל שבת ושבת. על כל פנים יש לעשות בענין זה שאלת חכם. משקבל רוב הקהל את השבת (כ) הרי מחויבים כל בני העיר לשבות ממלאכתם גם בבתיהם (והדברים אמורים גם באותם המקומות ששם מקבלים את השבת, בימות הקיץ,

מנוחה שלמה

(יז) אחר ההדלקה, ואם בירכה בטעות לפני ההדלקה אעפ"כ

תדליק לאחר הברכה.

(יח) הדלקת הנרות, ועל כן אחר ההדלקה תכסה בידיה את הנרות הדלוקים כדי שלא תהנה מאורם לעת עתה, ותברך, ואחר הברכה תסיר ידיה מהנרות ועל ידי זה נחשבה הברכה כאילו בירכו אותה עובר לעשיית המצוה, היות ואחר הברכה היא נהנית מאור הנר. ועל כן העיקר, לכסות בידיה את הנרות ולא את עיניה כאשר יש עושות כן בטעות.

(יט) המספר הכפול. ולרוב הפוסקים די במוספת נר אחד.

(כ) הרי מחויבים כל בני העיר וכו'. כאן מקום אתנו

להעיר: זמן הלוחות רק מראה מתי להדליק נרות, ואפילו אם היו או כל הנשים מדליקות נרות אין כל הקהל נמשך אחריהן. וקבלת רוב הקהל שבת נקבע דוקא ע"י אמירת בואי כלה וכו' מזמור שיר ליום השבת וכו' או אמירת ברכו (במקום שלא נהגו לומר סדר קב"ש) אם רוב הקהל אמרו את זה מבעוד יום גדול, ולפי האחרונים, זהו דוקא במקום שאין רק ביהכנ"ס אחד, אבל במקום שיש כמה בתי כנסיות כל אחד נמשך אחרי ביהכנ"ס שלו. ובומנינו באר"י לא מצויים כלל בתי כנסיות, זולת בתי כנסיות ספרדיות, שיאמרו משליה"ש זמן רב לפני השקיעה דרובם אמרים אחרי השקיעה והזרינים ביותר כחמש או שלש דקות לפני השקיעה. לכן אצל האשכנזים באר"י הרי הדין בזה כמו שכתב הרב המחבר ז"ל לגבי מי שנמצא במקום שאין בה קהילה.

מנוחה נכונה

כ

בעוד היום גדול). ומי שנמצא במקום שאין בה קהלה, או בית כנסת שיתנהג לפיהם — עליו לקבל את השבת (לכל המאוחר⁵). זמן מה לפני התחלת שקיעת החמה וכל המקדים הרי זה משובח⁶). אחרי תפלת מנחה, מקבלים פני השבת במזמורי תרועה, החל במזמור „לכו נרננה“ (תהלים צ"ה) עד מזמור צ"ט: „ה' מלך ירגזו עמים“ ומסיים במזמור כ"ט: „מזמור לדוד הבו לה' בני אלים“. פרקי תהלים אלה, ששה במספרם כנגד ששת ימי המעשה, מדברים על אחרית הימים, בשעה שכל העולם נידון לפני ה'. אחר כך שרים „לכה דודי“ לכבוד שבת מלכה. אומרים מזמורי תהלים צ"ב וצ"ג: „מזמור שיר ליום השבת“ ו„ה' מלך גאות לבש“ — שאף הם מספרים על גבורת הבורא ועל ימות המשיח ומתארים יום שכולו שבת, יום בו יישפטו רשעי עולם. (אם חל יום טוב בשבת, יש נוהגים שלא לומר „לכו נרננה“ ויש נוהגים שאין אומרים לא „לכו נרננה“ (כא) ולא „לכה דודי“). [בתפלת מעריב אין אומרים „ברוך השם לעולם“. לעומת זה אומרים „ושמרו בני ישראל את השבת“ — תפלה שיש בה משום הכרזה על הברית בין ה' ובין בני ישראל המתגלמת בשבת⁷] אחרי כן מתפללים תפלה בלחש תפלת השבע (שבע ברכות)⁸ לאחר התפלה בלחש אומרים שלוח הצבור הקהל (כב)

(5) והמקדים אל יקדים קבלת שבת יותר משעה ורבע (משעות זמניות) לפני התחלת הלילה (פלג המנחה).
 (6) כל מה שכתוב בסוגריים [] נאמר רק לפי מנהגי המקומות בחו"ל.

(7) אם טעה בתפלה והתחיל את של חול, גומר הברכה שזוכר בה שטעה, ומתחיל תיכף של שבת. [הוספה: ואם התפלל תפילת חול והזכיר שבת באחת מהברכות יצא. אם החליף תפילות שבת זו בזו, חוץ מבשל תפילת מוסף, יצא. ש.ד.].

מנוחה שלמה

(כא) ולא לכה דודי. אלא מתחילים מושליוה"ש.
 (כב) ויכולו בעמידה, ובלא הספיק לגמור שמו"ע עם הציבור יבקש לו אחד שיאמר עמו ויכולו, משום דדומה לעדות.

כא מנוחה נכונה

„ויכולו“ בעמידה⁸). אחר כך אומרים (כג) ברכה אחת מעין שבע — המסכמת את שבע הברכות שנאמרו בלחש בברכה אחת (אין אומרים „ברכה מעין שבע“ במקום שאין בית הכנסת קבוע) בהרבה קהלות אין אומרים ברכה זו (כד) בשבת שחלה בפסח. אחר כך אומרים את פרק המשנה של מסכת שבת⁹ „במה מדליקין“ הדין במצוות של ערב שבת הנוגעות לכבוד שבת, ביחוד במצות הדלקת הנרות. (כה) אף במקום שמקדשים בבית הכנסת, אין אדם יוצא בזה ידי חובת קדוש ועליו, איפוא, לקדש בבית, *זוכר הזכיר הרב בעל מנורת המאור בספרו ששלש הברכות שבאמצע תפלות השבת מביעות שלשת יסודי היהדות, ואלו הם: בריאת העולם במעריב (תכלית מעשה שמים וכו') מתן תורה בשחרית (ישמח משה וכו') וגאולת המשיח (אתה אחד וכו') במנחה.

בשוב היהודי בליל השבת מבית הכנסת לביתו, הוא מקדם ב„שלוש עליכם“ את מלאכי השבת, המרחפים בכל בית ישראל שבו שומרים את השבת כהלכתה; ¹⁰) מודה לה' בתפלת „כי מלאכיו“ על כל החסד שהוא ית' עושה עמו בששת ימי המעשה ועל מתנת השבת וברכותיה; ב„אשת חיל“ הוא מספר בשבחה של האשה היהודיה, ומברך את הילדים בברכת יעקב העתיקה, כמפורש

8) שלש פעמים אומרים „ויכולו“ [וכן יש אומרים שלש פעמים „ושמרו“].

9) אצלנו בא"י אומרים „במה מדליקין“ לפני „ברכו“ וגם אומרים בהרבה בתי כנסת, תפלת רבי נחוניא בן הקנה (אנא בכח וכו') לפני „לכה דודי“.

10) עיין שבת ק"ט:

מנוחה שלמה

(כג) ברכה אחת מעין שבע. ואין לרוע בתחילת ברכה זו כמו שנהגים הרבה בטעות, כי הז"ל לא תקנו בה שום כריעה. (כד) בשבת שחלה בפסח, דוקא בשבת א' דפסח אין אומרים מיהו בהתחיל החזן יגמור כל הברכה. (כה) אף במקום שמקדשים כביוהכנ"ס, באר"י ברוב בתיכנ"ס אין מקדשין.

כב מנוחה נכונה

בבראשית מ"ח כ'. אחרי כן יש נוטלים את ידיהם לפני הקדוש, ויש שנוטלים את הידים אחריו) מוגים כוס מלאה⁽¹¹⁾ יין (כו) ומקדשים את השבת. מברך ברכת המוציא וחותר את החלה שסמן מקודם בסכין משתי החלות, שהיו מכוסות במפה⁽¹²⁾, ואוכל שעור כזית (הוא גודל של חצי ביצה) (כו) ומחלק פרוסות לבני ביתו. יצרף לסעודה עניים או רווקים בני טובים וכן אורח שנודמן מעיר אחרת שהרי לאנשים כאלה גורמת האכילה בשבת מתוך בדידות עגמת נפש במקום שמחת שבת. בשעת הסעודה שרים זמירות ואומרים דברי תורה וכך היא מתרוממת יותר כסעודת מצוה. בברכת המזון צריך להזכיר "מעין המאורע" דהיינו בשבת רצה וכו'. (כח) אם שכח ולא אמר רצה וכבר סיים ברכת "בונה ירושלים" אומר: בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת⁽¹³⁾.

בתפלת שחרית מוסיפים את מזמורי שבת הבאים: למנצה מזמור לדוד, השמים מספרים כבוד אל (פרק י"ט); לדוד בשנותו את טעמור" (ל"ד); "תפלה למשה" (צ'); "יושב בסתר" (צ"א); "הללויה הללו את שם ה' " (קל"ה); "הודו לה' כי טוב" (קל"ו); "רננו צדיקים בה' " (ל"ג); "מזמור שיר ליום השבת" (צ"ב).

(11) למי שאין לו יין יקדש על שתי חלות ויאמר במקום "בורא פרי הגפן" את הברכה "המוציא לחם מן הארץ". במקרה כזה, כמובן, נוטלים מקודם את הידים.

(12) * ונוהגים כלילה לבצוע על החלה התחתונה, אך יקרב אותה אליו קצת יותר מהעליונה, שאין מעבירין על המצוות.

(13) אם כבר התחיל בברכה השניה (ברכת הטוב והמטיב) צריך לחזור לראש ברהמ"ז. אך בסעודה ג' א"צ לחזור.

מנוחה שלמה

(כו) ומקדשים את השבת, וגם הנשים חייבות בקדוש.
(כו) ומחלק פרוסות לבני ביתו, וע"י לעיל בהערה ט' שהמטובין לא יברכו לעצמם המוציא. גם נשים חייבות בלחם משנה ולכן גם הן ישמעו רק מפני בעל הבית.
(כח) אם שכח ולא אמר רצה, וכן הדין בספק לו אם אמר.

וה' מלך גאות לבש" (צ"ג) ¹⁴) כן אומרים בשבת תפלת „נשמת כל חי תברך את שמך" ¹⁵) ובמקום „המאיר לארץ" אומרים „הכל יודוך" ¹⁶). תפלת שבע ברכות והקריאה בתורה העומדת במרכזה של עבודת ה' בשבת. אין לשוחח בבית הכנסת, ביחוד אסור להפריע את קריאת התורה על ידי שיחה. אדרבא, יכוון כל אחד דעתו לשמוע את ה„קורא" (כט) ויחזור אחריו בלחש מלה במלה אגב קריאה בחומש. קוראים לתורה שבעה קרואים (עם בעל המפטיר — שמונה), אולם בשעת הצורך אפשר לקרא לעליות קרואים נוספים. בשבתות המיוחדות — (כמו שבת ראש חודש, שבת חנוכה, שבת של ארבע פרשיות) — מוציאים שני ספרי תורה; ואם, למשל, פרשת שקלים ושבת ראש חודש חלים ביום אחד — מוציאים שלשה ספרי תורה.

על כל אדם מישראל לעבור במשך השבוע על פרשת השבוע „שנים מקרא ואחד תרגום" ¹⁷); וטוב (ל) שעם קריאת התורה בצבור יגמור גם הוא את קריאת הסדרה. אח"כ אומרים תפלת „יקום

-
- 14) כדי להרבות בשבחות לכבוד השבת ולהבדילה מן החול; ויש מהם מדברים ביצירת העולם, ויש מהם מדברים מן התורה הנתונה בשבת. וכנסת ספרד מוסיפין ג"כ כמודפס בסידורי תפלה (סידור עבודת ישראל).
15) מפני הנשמה היתרה שיש לו לאדם בשבת (אוצר התפלות).
16) שהוא שבת ותהלה על יצירת האור ומעשה בראשית (אוה"ת).
17) רצוי ג"כ ללמוד רש"י לסדרה. *

מנוחה שלמה

(כט) ויחזור אחריו בלחש מלה במלה, והרבה יותר טוב הוא לשמוע כל מלה ומלה תוך כדי שתיקה. וכן הדין בהפטרות שאם הבעל הקורא מתוך נביא על קלף ישמע הציבור בשקט, ואם הוא קורא מתוך חומש או תנ"ך יקרא הוא בקול רם והקהל אתו בלחש, ובמקרה זה רצוי מאד שבעל המפטיר בעצמו יקרא את ההפטרות מה שאין כן במקרה של קריאה מנביא על קלף קורא אף בעל הקריאה הקבוע.
(ל) שעם קריאת התורה. הכוונה שעד אז, ולא בשעת הקריאה שאז צריך לשמוע. ובלא גמר עד אז, יגמור עד הסעודה. ואם אי אפשר, אז עד זמן מנחה. ומשם ואילך רק בתורת השלמה עד סוף יום שלישי, ומשם ואילך עד שמחת תורה.

מנוחה נכונה

כד

פרקן" הראשון שבו מתפללים לשלום החכמים, העוסקים בתורה, שבארץ ישראל ובבבל; וב"יקום פרקן" השני לשלום אנשי הקהלה; תפלת "מי שברך", ["הנותן תשועה"]. אומרים תפלת "אב הרחמים" לזכר ה"קדושים שמסרו את נפשם על קדושת השם", בכל שבת, או רק בשבתות מיוחדות — הכל לפי מנהג המקום¹⁸). אח"כ אומרים "אשרי" ומתפללים מוסף. (במקומות שנוהגים להתפלל שחרית בהשכמה ורק לאחר הפסקה מתפללים מוסף — מותר בהפסקה לקדש ולאכול מיני מזונות. אולם מן הראוי, שסעודה של מ' עם לחם יאכלו רק אחרי תפלת מוסף. מותר בשבת, כמו בכל יום, לשתות מים או משקה פשוט, כמו תה או קפה, בלי חלב (לא) לפני תפלת שחרית.

בבית (לא) 1) מקדשים (לב) על יין, י"ש או ליקר. נתפשט בטעות המנהג לטעום דברמה בשבת עוד לפני קדוש (לג) ורבים אוכלים ארוחת-בקר, ומקדשים לפני סעודת הצהרים. כמובן, שמנהג זה בטעות יסודו. גם בשבת בבקר אחרי התפלה (לד) אסור לטעום אפילו מים לפני קדוש, כשם שדבר זה אסור בליל שבת לפני קדוש ובמוצאי שבת לפני הבדלה (עיין פסחים דף ק"ה ע"א תוס' ד"ה והנ"מ). (אמנם טעימת מים לפני הבדלה מותרת*) גם בנוגע

18) התפלות האלה נתקנו להאמר ביום השבת, משום שהוא יום של רחמים לפני ה'.

מנוחה שלמה

(לא) לפני תפילת שחרית, ויש מקילין גם עם סוכר. (לא) בבית מקדשים. גם הנשים חייבות בזה. (לב) על יין. רצוי דוקא על יין. ובאם לא, אפשר גם על בירה לבנה או שחורה. ובאם מקדש על יי"ש יש לזוהר לשתות מלא לוגמיו, ושיהא גם חמר מדינה, אמנם באין לו שום משקה מהנ"ל יקדש על משקה הנמצא אתו (וזה רק בקידוש הבקר) ואם גם זה אין לו יבצע תיכף על הפת.

(לג) ורבים אוכלים ארוחת בקר. ראה בהערה ח' לעיל. (לד) אסור לטעום. מגמר תפילת שחרית. והנשים המתפללות או אמרות איזה בקשה נאסרות בטעימה לפני קדוש רק אחרי התפלה או הבקשה ואם אינן מתפללות נאסרות מיד בבקר.

כה

מנוחה נכונה

לכמות המשקה לקדוש נתקלים לעתים קרובות בטעויות גדולות מאד: יש שמרוב „צניעות“, כביכול, מסתפקים בגמיעה קלה מכוס קטנה. משום כך יש לקבוע את הדין, שכוס של ברכה, הן לקדוש והן להברלה ולברכת המזון צריכה להיות מלאה ולהכיל (לה) לא פחות משביעית הליטר וצריך לשתות רוב הכוס.

שבת קודש עשויה להזיין את הגוף ולהחיות את הנפש. השבת משרה על האדם מישראל הלך נפש הרמוני וחגיגי. הגוף נהנה ממלבושים נאים, מאכלים ערבים ומנוחה; הנשמה מתענגת על עבודת ה' הנהדרת שבבית הכנסת. מן הראוי, איפוא, להנות גם את הרוח בלמוד התורה, שמיעת דרשות ושעורים, איש לפי ידיעותיו וכח תפיסתו. חכמינו ז"ל החשיבו מאד את הצד הזה של עונג שבת; לכן אסרו בשבת בבית המדרש בשעת הלמודים את הקריאה ב„כתובים“, כגון תהלים, משלי ואיוב — (לו) פרט למזמורי תהלים — משום שהם מושכים את הלב ויש לחשוש שלא ישאירו פנאי ורצון ללמוד ההלכות.

אוכלים את הסעודה השניה משלש סעודות השבת. אח"כ מתפללים מנחה ואומרים אשרי ובא לציון¹⁹, קוראים בתורה את הפרשה הראשונה של הסדרה לשבוע הבא וקוראים שלשה קרואים לתורה. בתפלה בלחש מתפללים שבע ברכות (בכמה קהלות אומרים בתפלת ליל השבת — „וינחו בה“; בשחרית — „וינחו בו“; ובמנחה — „וינחו במ“). אח"כ אומרים „צדקתך צדק“ (אין

19) טעם לאמירת ובא לציון במנחה של שבת, כתב הכל בו, בעבור שלא אמרו אותו אחר שחרית, מפני טורח הצבור שלא יכבד על הזקנים וכיו"ב אם יאחרו כל כך בבהכ"נ. אח"כ אומרים את הפסוק „ואני תפילתי וכו'“ תהי' ס"ט י"ד. רוצים להדגיש באמירתו, שגם ביום הגדלת השמחה והעונג בני ישראל אינם שוכחים את ה' ית' אלא מרבים להתפלל אליו (מתוך סידור עבודת ישראל).

מנוחה שלמה

(לה) לא פחות. ובאר"י שורדים בזה בעיקר שני מנהגים. י"א 86 גרם וי"א 150 גרם. וטוב להחמיר.
(לו) פרט למזמורי תהילים, באמת כשאסרו אסרו גם מזמורי תהילים. אלא שבזמן הזה לא נוהג כל האיסור הזה.

מנוחה נכונה

כו

אומרים „צדקתך צדק“ בשבתות שלא היו אומרים בהן תחנון כגון ר"ח). אח"כ לומדים בקיץ את פרקי אבות ובחורף אומרים מזמור „ברכי נפשי“ (תהלים ק"ד) ומזמורי שיר המעלות (ק"כ—קל"ד).

שוב עורכים את השלחן, המכוסה במשך כל השבת במפה יפה, לסעודה השלישית. זמירות השבת מעוררות שוב בנפש היהודי את כל ההוד הכלול ביום השבת, העשירי ורב הגוונים, השבת נוטה לסיימה. דמדומי לילה הולכים ומתפשטים בבתי ישראל, האסורים בהדלקת הנר לפני צאת הכוכבים ולפני ברכת הבדלה בשם ומלכות. בצלו של בית הכנסת מתאספים קטן וגדול, זקן וצעיר ובמקומות רבים שרים בניגון חגיגי ועצוב כאחד את המזמור „לדוד ברוך ה' צורי“ (תהלים קמ"ד)²⁰ וכך נפרדים ממלכת השבת. מתפללים מעריב ואומרים „אתה חוננתנו“ בשמו"ע (מי ששכח ליומר „אתה חוננתנו“ — אסור לו לעשות כל מלאכה עד לאחר ההבדלה)²¹. יום טוב שחל להיות ביום הראשון אומרים במוצ"ש שלפניו במקום „אתה חוננתנו“, „ותודיענו“. (לז) אח"כ מבדילים במדה האפשרית על כוס יין. בתשעת הימים שמראש חודש אב עד התשיעי בו — ימים האסורים בשתיית יין — יתנו את יין ההבדלה לילדים, (לח) או שיבדילו על בירה. האבל, ישמרנו ה', (לט) ישתדל שיוציא אותו אחר בברכת הבדלה. אם

(20) כדי להקיש יציאת שבת מלכתא לביאתה, כלומר לשלח אותה בשירים ותשבחות. (סידור עבו"י).

(21) * והרבה מתירים מלאכה אחר שהבדיל בלי שם ומלכות.

מנוחה שלמה

(לז) אחר כך מבדילים. גם הנשים חייבות בהבדלה אם לא במקום שקיים מנהג שהן סומכות על הפוסקים הפוטרים אותן מהבדלה. (לח) או שיבדילו על בירה. אמנם להלכה טוב יותר להבדיל על יין ולשתות בעצמו, מאשר על בירה. (לט) ישתדל שיוציא אותו אחר. להלכה לא קיים הידור כזה. אמנם כתבו הפוסקים שהאבל יתחיל את ההבדלה מברכת היין, בלי אמירת פסוקים שלפניהם.

כז מנוחה נכונה

תשעה באב חל ביום הראשון, מברכים במוצאי שבת ברכת „בורא מאורי האש“ בלבד; וישימו לב שלא לשכח „אתה חוננתנו“. ומי ששכח אסור לו לעשות מלאכה עד לאחר ההבדלה שבליל יום הראשון⁽²²⁾. מתוך זמירות למוצאי שבת (מ) מסתלקת נשמת השבת, הנשמה היתרה, על מנת לחזור לכל בית יהודי עם השבת הבאה. אשרי העם שככה לו!

(22) עיין בהערה הקודמת.

מנוחה שלמה

(מ) מסתלקת נשמת השבת, ובמוצאי שבת צריכים לאכל סעודת מלוח מלכה לכל הפחות כזית פת. וזמנה כל הלילה.